

VOORBEELDPROJECTEN PETIT GRAVIER, EIJSDER BEEMDEN EN KLEINE WEERD

GEBIEDSBESCHRIJVING EN BEHEER

Gijs Kurstjens & Don Shepherd, Stichting Ark, Postbus 3575, 6017 ZH Thorn

Tussen Eijsden en Maastricht liggen drie voorbeeldterreinen voor natuurontwikkeling. Het zijn La Frayère du Petit Gravier, de Eijsder Beemden en de Kleine Weerd. In dit artikel worden deze gebieden besproken. Hierbij wordt ingegaan op de uitgangssituatie, de inrichting en het beheer.

LA FRAYÈRE DU PETIT GRAVIER

Ondanks de geringe omvang van slechts 3 ha vormt deze landtong een paradijselijk voorbeeld van natuurontwikkeling in het Zuidlimburgse Maasdal (figuur 1, zie ook foto op pag. 121). Het is een stukje Nederland aan de Belgische kant van de Maas, tegenover de Eijsder Beemden. De gemeente Visé is eigenaar van dit kleinoord en heeft het beheer sinds 1992 overgedragen aan het Wereld Natuur Fonds en Stichting Ark. Na het rechtekken van de Maas rond 1965 bleef een kale landtong met grind achter waarop spontane bos-

ontwikkeling plaats vond (zie ook de bijdrage van W. Overmars). In de loop van circa 25 jaar heeft zich hier een fraai en zeer gevarieerd hardhoutoebos ontwikkeld. In een latere periode liet men er af en toe geiten en pony's rondlopen waardoor er bloemrijke weiltes ontstonden. Het gebied vormt een fraaie eenheid met een oude Maasarm waarvan de oevers weelderig begroeid zijn.

In verband met de op handen zijnde uitbreidingsplannen van de nabijgelegen stuw bij Petit Lanaye, zijn er wellicht mogelijkheden om in samenwerking met Waalse partners het terrein zuidwaarts uit te breiden in de richting van de recent heringerichte grindwinningslocatie Nouvelle Gravière.

EIJSDER BEEMDEN

Het grootste natuurontwikkelingsproject in het riviertraject tussen Maastricht en Eijsden ging van start met de komst van een kudde Koniks in juni 1994. Het gebied met een oppervlakte van ca. 50 ha strekt zich uit van het schiereiland L'Ille (nabij Oost-Maarland) tot aan de oude kern (het Bat) van Eijsden (figuur 1). Het terrein is eigendom van de Stichting het Limburgs Landschap. De overige betrokken partners zijn Rijkswaterstaat, RIZA, de gemeente Eijsden, de provincie Limburg, het Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, het Wereld Natuur Fonds en Stichting Ark.

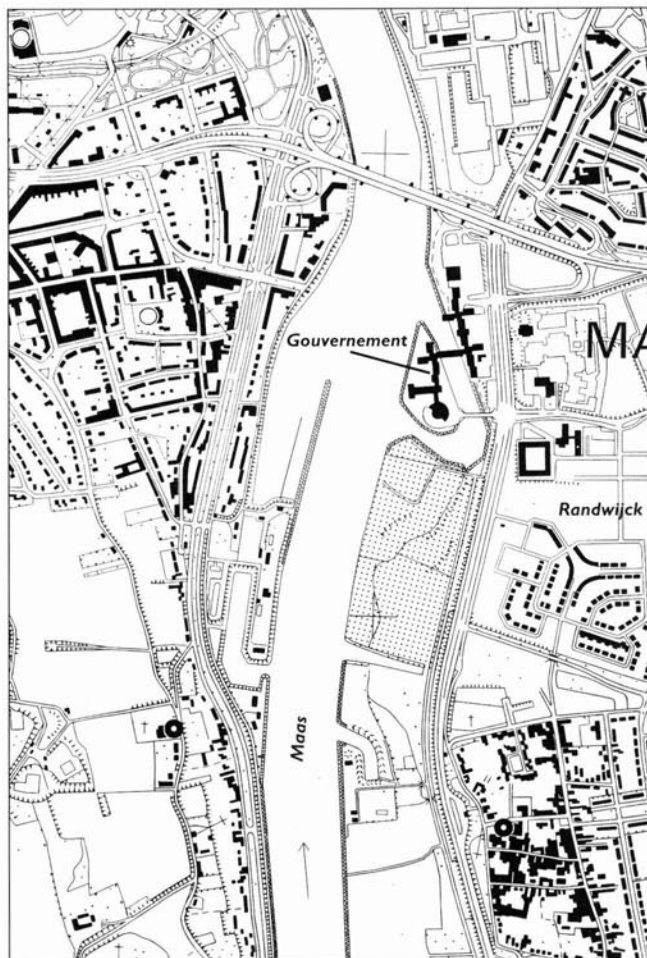
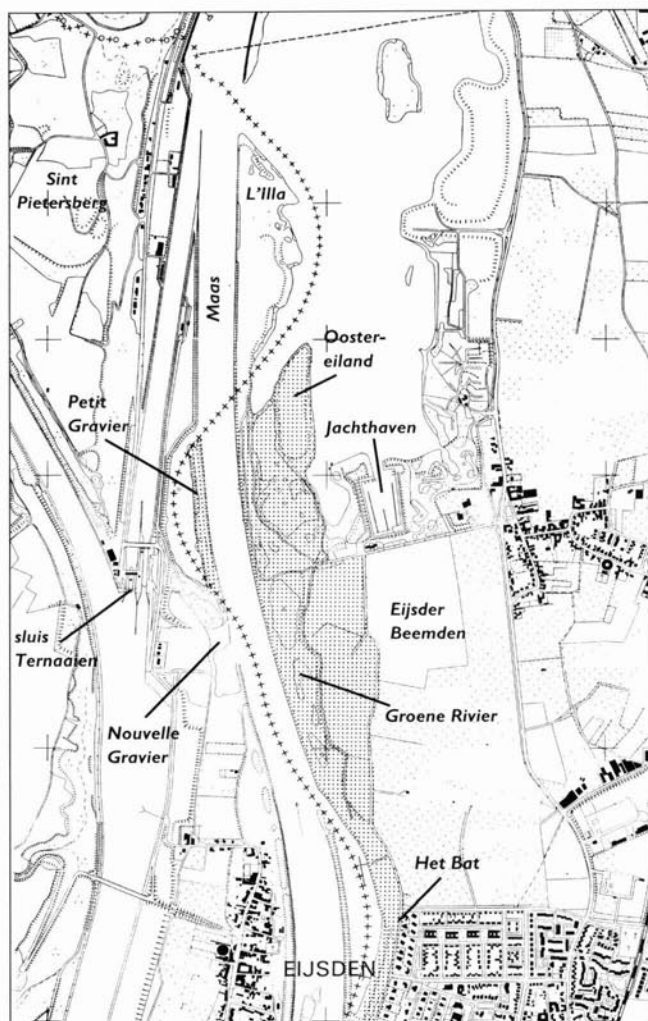
Het schiereiland L'Ille dat in het noorden aansluit op het natuurterrein, ligt op Belgisch grondgebied en is 's zomers bij een agrariër in gebruik als weiland voor huisrunderen. De oevers hiervan zijn zowel aan de kant van de Maas als aan die van de Oosterplas omzoomd door wilgen en elzen.

Tot het hoogwater van december 1993 werden de graslanden langs de Maas jaarrrond begraaasd door een groot aantal Limousinrunderen. In de loop der jaren was de kudde gegroeid tot ruim 40 dieren, hetgeen neerkomt op een dichtheid van circa 2 dieren per ha. In dit gedeelte is, bij de oorspronkelijke inrichting in de jaren zeventig, tevens een serie poelen gegraven, die ongeveer op één lijn zijn gelegen. Ze staan bekend onder de naam 'Groene Rivier'. Deze ingeburgerde naam is eigenlijk foutief omdat het de aanwezigheid van een meestromende geul suggereert.

Het Oostereiland was steeds in gebruik als schapenwei. Door een bruggetje is dit schiereiland verbonden met de graslanden langs de Maas. In beide weilanden zijn in het verleden bij de herinrichting na de ontgrindingen verspreid enkele bomen aangeplant (o.a. abelen en populieren). In het terrein ligt ook een grote plas met vele inhammen en een eiland

De Kleine Weerd bij Maastricht. Op de achtergrond ligt het Gouvernment.

FIGUUR 1. Overzichtskarta van La Frayère du Petit Gravier en Eijsder Beemden.

FIGUUR 2. Overzichtskarta van de Kleine Weerd

dat net als de oevers rijkelijk van spontane wilgenbossen en -struwelen voorzien is. Door de zeer intensieve graasdruk boden de graslanden langs de Maas en het Oostereiland een volledig kale aanblik. Natuurgroepen uit de regio raakten verontrust over de achteruitgang van de natuurwaarden in het gebied en verenigden zich in de Werkgroep Grindgat Eijsden. Die oriënteerde zich op een ander beheer en hoorde van het natuurontwikkelingsproject Koningsteen bij Thorn. Dit voor hen inspirerende voorbeeld werd onder de aandacht gebracht van het gemeentebestuur van Eijsden, waarna besloten werd om een soortgelijk beheer in dit gebied te starten. Voor een symbolisch bedrag heeft de gemeente de desbetreffende gronden overgedragen aan de Stichting het Limburgs Landschap.

Vervolgens werden 17 ha aangrenzend landbouwgebied ten oosten van de Trichterweg aan het gebied toegevoegd, door middel van grondverwerving in het kader van de Regeling Begrenzing Natuurontwikkelingsprojecten. Daarbij is de helft betaald door het Mi-

nisterie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij en de andere helft door de Provincie Limburg. De beide overheden nemen ook de inrichtingskosten voor hun rekening. Deze voormalige agrarische percelen, de zogenaamde hogere gronden, bestaan uit diverse graslanden en een fraaie oude hoogstamboomgaard met verschillende oude kersen-, peren- en appelrassen. Een weelderige dubbele haag van onder meer meidoorn en sleedoorn, waartussen een wandelpad loopt, vormt een scherpe afscheiding tussen dit gedeelte en de graslanden langs de Maas. Meer richting Eijsden lagen enkele hooi- en weilanden die onderbroken werden door respectievelijk de Watersportvereniging Eijsden, een scheepswerf en het meetpunt van het RIZA.

Dit vormt in kort bestek de huidige geschiedenis en Ausgangssituatie van het terrein bij Aanvang van het natuurontwikkelingsproject. Enkele inrichtingsmaatregelen betreffen het open kappen van de gesloten haag op een aantal plekken, het weghalen van boomkorven en het verwijderen van tussenrasters.

Hierdoor verkregen de Eijsder Beemden al snel een meer natuurlijk aanzicht. Op een tweetal locaties die de begrazingseenheid onderbreken worden wildroosters aangelegd die de grazers een vrije doortocht garanderen.

KLEINE WEERD

In de lente van 1994 is het 12 ha grote natuurontwikkelingsproject Kleine Weerd van start gegaan. Het is gelegen op een unieke plek, namelijk in de stad Maastricht ten zuiden van het Gouvernment (figuur 2). In dit project participeren de Stichting het Limburgs Landschap, de gemeente Maastricht, de Provincie Limburg, de Koninklijke Sphinx, Rijkswaterstaat, het Wereld Natuur Fonds en Stichting Ark.

Voordien was het merendeel van het gebied in gebruik als grasland en akker, waarop tarwe en bieten werden verbouwd. Afgezien van een markante oude populier, een paar

Het Thijss-monument op de Kleine Weerd.

Zwarte elzen op de Maasoever en enkele solitaire wilgen langs de oude Maasloop en het restant van een beekbedding, groeiden er geen bomen.

Begin 1994 heeft Rijkswaterstaat langs de Maas een zogenaamde vooroever aangelegd in het kader van het project 'natuurvriendelijke oevers'. Daarbij is de bestaande oeverbeschoeiing van basaltblokken weggehaald. De nieuwe oever is overgeleverd aan het spel der erosie. Op een afstand van 5 meter van de kant zijn de basaltblokken neergelegd, waardoor er een smalle zone is ontstaan voor moeras- en ooibosontwikkeling.

De zuidgrens van het natuurterrein wordt gevormd door een afwateringskanaal van een waterloop die tussen de Maastrichtse wijken Randwyck en Heugem is aangelegd. Langs dit watertje zijn voornamelijk Zwarte elzen geplant, terwijl zich spontaan allerlei struiken en andere bomen in de ondergroei hebben gevestigd. Een bosplantsoen vormt plaatselijk de afscheiding met de drukke Limburglaan. In het kader van natuurlijke begrazing zijn alle tussenrasters uit het terrein verwijderd. Rondom het gebied is een nieuw prikkeldraadraaster aangebracht. De entree van het terrein (een poort met klaphekje) is uitgevoerd in de stijl van het Gouvernement. Langs de Limburglaan is bovendien een kleine hoogwatervluchtplaats voor de grazers aangelegd. Tevens is in de noordwesthoek van het terrein een monument van de gemeente Maastricht ter nagedachtenis aan Jac. P. Thijss neergezet (zie ook ANONYMUS, 1967).

Voorlichting is een belangrijk onderdeel bij het beheer van de voorbeeldterreinen voor natuurontwikkeling. Excursie langs de Grensmaas.

Twee Konikhengsten vechten om de dominantie in een kudde.

BEHEER EN VOORLICHTING

De speerpunten van het beheer in natuurontwikkelingsgebieden zijn spontane ontwikkeling onder invloed van rivierdynamiek en natuurlijke begrazing, gecombineerd met een vrije toegang voor wandelaars en fietsers. Een duidelijke voorlichting vormt daarbij de spil van het beheer. De talloze rondleidingen door de beheerder dragen bij aan de bekendheid van de terreinen en het draagvlak voor de natuurontwikkelingsprincipes in het algemeen. In dit verband is het aardig om te vermelden dat vanaf dit jaar een scholenproject (gesponsord door het Wereld Natuur Fonds) in de vorm van een veldlessenprogramma van start gaat in de Eijsder Beemden (BOONMAN, 1995). Het is bestemd voor de hoogste groepen van circa 30 basisscholen in de regio Maastricht en Eijsden.

Een mooie entree met een bord heet de bezoekers van harte welkom in elk gebied, geeft uitleg over natuurontwikkeling en attendeert

ze op de weinige regels die gelden in de begraaide terreinen. De grazers maken de aanwezigheid van honden tot een probleem vanwege de verstoring van de kuddes. Enkel onder strikte voorwaarden worden uitzonderingen gemaakt op dit hondenverbod (zoals op het fietspad dat door de Kleine Weerd loopt). Er worden geen vuilnisbakken in de terreinen geplaatst in de hoop dat men afval zelf mee naar huis neemt. Dit concept blijkt in de praktijk redelijk goed te werken. In aansluiting hierop wordt het probleem van het drijfvuil onder de aandacht gebracht. Na elke overstroming van de Maas wordt allerlei plastic e.d. in enorme hoeveelheden afgezet in de natuurterreinen. Gelukkig kan door de goede hulp van vele vrijwilligers en door de inzet van gemeenten het meeste hoogwatervuיל telkens weer worden opgeruimd.

Hengelsport is toegestaan in alle terreinen onder de geboden omstandigheden. Het afsluiten van de gebieden voor gemotoriseerd verkeer vormt daarbij voor een aantal vissers een niet te verwaarlozen drempel. Op korte termijn wordt gestreefd naar beëindiging van

Grazende Galloways: in de voorbeeldterreinen wordt een dichtheid van één grote grazer op circa 3 hectare aangehouden.

de jacht om ruimte te geven aan natuurlijke predatie en populatiedynamiek. Bovendien is het schieten in vrij toegankelijke gebieden waar altijd mensen en grazers aanwezig zijn niet met elkaar te verenigen. Voor een uitgebreide beschrijving van de basisprincipes voor het beheer van natuurterreinen langs de Maas wordt verwezen naar SHEPHERD & HELMER (1993).

NATUURLIJKE BEGRAZING

De filosofie van natuurlijke begrazing is gebaseerd op het feit dat grote grazers steeds een belangrijke ecologische rol hebben gespeeld bij de ontwikkeling van ecosystemen in West-Europa. Met name de voedselrijke rivierdalen hadden een grote aantrekkingskracht op herbivoren als Oerrund, Tarpan, Ree, Edelhert, Wild zwijn en Bever. Door de soortspecifieke begrazing werd het rivierenlandschap in hoge mate gedifferentieerd. Herintroductie of spontane terugkeer van deze inheemse zoogdieren vormt dan ook een belangrijke pijler bij het streven naar een zo natuurlijk en compleet mogelijk Maasdal. Aangezien de Tarpan en het Oerrund uitgestorven zijn, moet op vergelijkbare grazers worden teruggevalen.

In de voorbeeldterreinen langs de Maas leven zowel kleine kuddes Koniks (paarden die afstammen van de Tarpan, het Europese wilde paard) als Galloways (geharde Schotse runderen). De dieren blijven altijd buiten (zogenoemde jaarrondbegrazing) zonder kunstmatige beschutting of bijvoeding. Voorlopig schommelen de dichtheden tussen één vol-

wassen dier per 2 tot 5 ha. Bij deze graasdruk wordt enerzijds tegengegaan dat de uiterwaarden volledig dichtgroeien met oobos (wat ongewenst is door de rivierbeheerder Rijkswaterstaat), anderzijds liggen er kansen voor bosontwikkeling en bloemrijke graslanden door het opengrazen van delen van ruigtes. Normaal gesproken eten de dieren in deze dichtheden niet alle grazige vegetaties op en zijn er aan het begin van het voorjaar nog ruigtes over.

Zowel paarden als runderen zijn sociale dieren met een interessante kuddestructuur en mede daarom wordt nooit een dier solitair uitgezet. In grote gebieden wordt gestreefd naar natuurlijke geslachtsverhoudingen die bij beide soorten ongeveer rond 1 op 1 ligt; dit betekent dus dat er meerdere oudere stieren en hengsten in de kuddes aanwezig zijn. Elk jaar groeien de kuddes door de geboorte van kalfjes en veulens. Tot nu toe werd de aanwas weggehaald t.b.v. nieuwe natuurontwikkelingsprojecten; hiermee wordt tevens een gezonde genetische variatie in de kuddes gewaarborgd (zie KURSTJENS, 1994).

De aanwezigheid van voldoende hoogwater-vrij terrein binnen het begraasde gebied is noodzakelijk tijdens overstromingen, zoals die van december 1993 en januari 1995. De landtong van Petit Gravier bevat hoge delen waarop de grazers zich prima kunnen redden. Op de Kleine Weerd is de situatie echter volkomen anders; reeds bij een afvoer van 1800 m³ staat vrijwel het gehele terrein blank en is de begraasbare ruimte beperkt tot de aangelegde hoogwatervluchtplaats. Bij langdurige overstromingen worden de dieren tijdelijk naar elders gebracht. In de Eijsder Beemden vormen de hogere gronden een droge plek tot

een afvoer van circa 3000 m³. Het grootste gevaar treedt echter op bij lagere standen omdat de dieren dan kunnen worden ingesloten op het Oostereiland. Hier ligt een belangrijke taak van de beheerder om tijdens het stijgingsproces goed in de gaten te houden waar de dieren zich ophouden. Beide grazers kunnen indien nodig goed zwemmen om zich in veiligheid te brengen, maar afrasteringen vormen hierbij een potentieel gevaar.

Tot besluit nog een overzichtje van de huidige aantallen grazers per terrein. Op de Kleine Weerd hebben in 1994 nog geen grazers gelopen; vanaf 13 maart 1995 zijn er drie Koniks losgelaten (afkomstig uit het nabijgelegen Hochter Bampd). Het betreft een robuuste hengst met twee merries die elk in dit voorjaar een hengstveulentje ter wereld brachten. De dichtheid komt hiermee op één dier per 4 ha (veulens drinken ongeveer een jaar bij hun moeder en worden niet meegenomen in de berekening). Op de Eijsder Beemden is sprake van eenzelfde begrazingsdichtheid: hier lopen zeven volwassen Galloway-runderen en acht Koniks met hun aanwas. Petit Gravier is te klein voor jaarrondbegrazing en hier is gekozen voor winter- en voorjaarsbegrazing met twee Galloways. In 1994 vond de begrazing plaats in de periode februari tot juli. Op termijn is jaarrondbegrazing mogelijk bij eventuele uitbreiding van het gebied in zuidelijke richting.

SUMMARY

NATURE DEVELOPMENT PROJECTS BETWEEN EIJSDEN AND MAASTRICHT

This paper describes three nature development projects along the river Meuse between Eijsden and Maastricht: Petit Gravier, Eijsder Beemden and Kleine Weerd. The former and present situations, including nature management, are outlined. The main aspects are rehabilitation of river dynamics, natural grazing and educating the general public about nature management.

LITERATUUR

- ANONYMUS, 1967. De onthulling van het Thijssmonument. *Natuurhistorisch Maandblad* 56 (10): 146-148.
 BOONMAN, J., 1995. Op speurtocht in de Eijsder Beemden. Stichting Ark, Laag Keppel.
 KURSTJENS, G., 1994. Populatiebeheer van Koniks en Galloways in het rivierengebied. Stichting Ark, Laag Keppel.
 SHEPHERD, D. & W. HELMER, 1993. Beheer en voorlichting (van Koningsteen). *Natuurhistorisch Maandblad* 82 (10): 220-223.